

Else M. Barth, nederlandsk professor i analytisk filosofi og logikk, er den første kvinnelige filosof i Europa som er utgått fra Norge og et norsk miljø. Barth har levert flere internasjonalt anerkjente forskningsbidrag innen logikk og argumentasjonsteori. Hun er medlem av såvel det nederlandske som de norske vitenskapsakademiene og ble i 1993 utnevnt til Ridder av Den nederlandske Løve.

Gud, det er meg

Vidkun Quisling som politisk filosof

Else Margarete Barth

Pax Forlag A/S, Oslo 1996

118431

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014
Om alle virkende til at jeg kom til å ta for meg Quislings universismepapirer.

Den interesse som Audun Øfsti og Ingemund Gullvåg som henholdsvis redaktør og redaksjonsrådsmedlem i Norsk Filosofisk Tidsskrift viste for manuskriptet til en lang artikkel (*Dokumentasjon*, 1992), ga meg inspirasjon til å utdype problemet videre. Jeg er dem stor takk skyldig.

De diskusjonene som oppsto etter foredrags- og forelesningsvirksomhet om Quislings og andre tankeformer ved universitetene i Trondheim, Bergen, Oslo, Amsterdam og Groningen, og ved Trent, Windsor og Queens Universities i Canada, var meget stimulerende. Leiden-filosofen Gabriel Nuchelmans hadde for mange år henvist meg til Jacques Maritains systematiske polemikk mot det tyvende århundres logikk. Helge Høibraaten informerte meg om Maritains tilknytning til Action Française, og Ronald Hünneberg om Tobie Goedewaagen. Teologen Rosemary Halford var den som opprinnelig pekte på nødvendigheten av å ta for seg arven fra Augustin for den som ønsket å forstå Quislings tankeverden. Under arbeidet har jeg videre hatt stor nytte og glede av mange og lange samtaler og til dels korrespondanse med en rekke venner og kolleger (navnene gjengis slik de selv gjør det): filosofene Carl-Heinz Heidrich, Wim Klever, Kuno Lorenz, Gabriel Nuchelmans, Arne Næss, Pier A. Smit, Vigdis Songe-Møller, Henk Visser, Jon Wetlesen og Rob Wiche, kulturfilosofen og kulturanthropologen Nicolaus Sombart, astrofysikeren Olav Kjeldseth Moe og min lærer på fysikkklubben, Helmuth Ormestad, biologen Anton Brøgger og germanisten Helmuth Lethen. Min daværende student, filosofen Allard Tamminga viste meg historikeren A. H. Huussens artikkel som klargjorde betydningen av ordet «Nakaz», og historikeren Helge Pharo forklarte meg hva «oslostatene» sto for.

En rekke personer ved institutts- og universitetsbiblioteker har bidratt med viktige meddelelser og annen fortreffelig hjelp: Elisabeth Eide, Knut Heidem, Per Norseng, Oddvar Vasstveit og staben ved håndskriftssalen, og Edgar Ytteborg, alle Universitetsbiblioteket i Oslo; Knut Bårdseth og Bjørn Østring, begge tilknyttet Institutt for norsk okkupasjonshistorie (INO); Susan Hechter ved filosofisk institutts bibliotek, Freie Universität Berlin; Ute Schäffer ved Keyserlingarkivet i Darmstadt; Paul Wouters, direktør for den Internasjonale skolen for filosofi i Amersfoort; og sist men ikke minst universitetsbibliotekarene i Groningen, som har anskaffet utrolig mye skandinavisk litteratur av alle slag, også på originalspråkene. Jan Albert van Laar har vært meg til støtte ved biblioteksarbeidet i Groningen og Kirsti Grimen i Oslo.

Kari Elisabeth Børresen, Olav Kjeldseth Moe, Lise Tostrup Setek, Knut Erik Tranøy og Dag Østerberg har vært så vennlige å lese kortere eller lengre deler av manuskriptet; deres kommentarer har vært meget verdi-

full. Togo og Er Bakke, Knut Johansen og Else Wiestad har bidratt med litteraturtips. Ansvar for bokens innhold er på alle punkter helt og holdent mitt eget.

Sist men ikke minst vil jeg gjerne uttrykke hvor takknemlig jeg er for den vedvarende interesse min uforlignelige dialogpartner og aller beste kollega, Henk Misset, viste for emnet, for inspirasjonen fra hans publikasjoner, og for hans signifikante reaksjoner i løpet av våre samtaler. Denne boken tilegner jeg ham, av mange forskjellige grunner.

*Paterswolde/Oslo
Mai 1996*

Else M. Barth

Finnes det i disse papirene, medregnet noen skrivebøker og kladdblokker om «universistiske» emner, særtrekk ved Quislings tenkning, ordvalg, resonnementsmåter og uttrykksformer som setter ham, som politisk tenkende person, i en særstilling blant hans norske samtidige?

Det er med dette spørsmålet for øye vi gir oss i kast med en analyse av universismepapirene. I bokens første og annen del innsirkler vi en hel rekke til dels merkverdige temaer som der kommer til syne. De fleste av dem er kjent fra samtidige fascisters eller nazisters skrifter, og vi påviser en rekke slående likheter. I mange tilfeller konfronteres Quislings måte å omgås dem på også med kontrasterende synsmåter fra hans egen tid.

Universismeprojektet «ble tenkt ut og kladdet i 20-30 ulike byer», sier Dahl. I årene 1919-1921 er han bosatt i Helsingfors og «studerer og filosoferer vildt», skriver han selv i et brev.

I perioden 1921-1926 var han hva en av hans biografer kaller «internasjonal vagabond» i Fridtjof Nansens tjeneste, deretter var han i årene 1926-1929 temmelig fast bosatt i Moskva.² Alle disse årene og også tiden som fulgte har gitt sine bidrag til det vi nå skal bøye oss over.

Det han ble anklaget for i 1945, avspilte seg i krigsårene. Det var et hovedpoeng ved advokat Henrik Berghs forsvar av Quisling i rettsaken mot ham i 1945 at Quisling var en «gåte», og at han dermed ikke kunne karakteriseres slik aktor, Annæus Schjødt, gjorde: ganske enkelt som en uhyre maktssyk person. Men «gåten Quisling» kan ikke løses uten forståelse av universismepapirene i deres totalitet.

Målet er å bidra til forståelse av Quislings sinn ved en analyse av hans «Universisme», og om mulig også å bidra til innsikt i hvor hans farlige fantasier skriver seg fra. Det er beskrevne ark vi studerer, og vi studerer dem som det de utgir seg for å være: et uferdig manuskript til en bok, et verk i tre-fire deler, som skal inneholde et filosofisk system med et totalt samfunns- og livssyn. Visst kommer vi inn på følelsesmessige holdninger, men da i forbindelse med det han skriver. Vi forsøker å unngå hypoteser det ikke er noen dekning for i det han opptegner.

Det er Quislings måte å tenke på vi særlig er ute etter, ikke hans følelsesliv. Nordmenn flest tenker og resonnerer ikke på den samme måten som Vidkun Quisling, og gjorde det ikke den gang heller. Det er nå nødvendig å gjøre så mye som mulig av dette klart for et så bredt publikum som mulig. Det har vært, og er, altfor liten forståelse av akkurat farene ved selve *tenkemåten*, med komponenter fra kilder han vokste opp med eller senere fant frem til. De farene hører ikke bare fortiden til.

Hva leste Quisling?

Et stort problem ved dette arbeidet har vært at det ikke finnes noen fullstendig oversikt over hvilke bøker Quisling eide. Det er rimelig å anta at ganske mange av de bøkene han har brukt eller sitert i sine notatbøker, har vært hans eiendom.

Universitetsbiblioteket mottok en del av Quislings bibliotek fra Maria Quisling allerede i 1970. Det finnes ingen fortegnelse over disse bøkene. Vi vet at biblioteket har beholdt verker det ikke var i besittelse av, og at det i overensstemmelse med gjeldende regler har makulert resten. Dette betyr at det er nær sagt umulig å finne ut hvilke bøker han eide av forfattere som allerede var representert i Universitetsbiblioteket. Bøker med markeringer (understrekninger osv.) fra hans side i har Universitetsbiblioteket kanskje heller ikke beholdt.

Institutt for Norsk Okkupasjonshistorie (INO), opprettet etter krigen av medlemmer av Nasjonal Samling, hadde en del av Quislings bibliotek, og har utferdiget en bibliografi over disse bindene. Nylig er både bøkene og fortegnelsen over dem gitt Universitetsbiblioteket i forvaring. I en del av disse bøkene finner en blyant- eller pennmarkeringer og «NB»-er. Det antas at en del bøker også kan være stjålet. Han kan også selv ha kastet en del.

Uten en fullstendig oversikt over hele Quislings boksamling ville arbeidet med å finne frem både til riktig forfatter, riktig verk og til sidetall for alle disse *eventuelle* sitater - engelske, tyske, franske, og endatil russiske, med sjanse for at man leter etter opprinnelsen til noe han har komponert selv - være så over alle grenser tidkrevende at det ikke tilnærmelsesvis kan lønne seg i forbindelse med den oppgave jeg har stilt meg her. For man må kunne gå ut fra at alle sitatene uttrykker noe som tiltalte ham, selv om de ikke nødvendigvis helt dekket hans egen foranderlige oppfatning.

Lettere har man det når han bruker flere språk i en og samme setning, da er det neppe noe sitat. Også dette forekommer utallige ganger.

Kanskje noen med andre forskningsområder enn mine på et blunk vil gjenkjenne tekster Quisling siterer. Hvis de ved å identifisere bestemte tekster finner frem til vesentlige ting som er gått meg hus forbi, ville jeg være svært interessert.

Men jeg er ikke interessert i henvisninger til enkle teorier om ondskapens banalitet, som skulle gjøre videre forskning overflødig. Man må regne med et innfløkt kompleks av forestillings- og resonnementsvaner både for nazismens oppkomst og for de ekstremistiske former den tok. Ved å ville redusere alt til «ondskapens banalitet» bidrar man til å mørk-